

ДО ПИТАННЯ ПРО ЧИСЕЛЬНИЙ СКЛАД УПА

Одним із найбільш суперечливих питань, пов'язаних з історією українського визвольного руху, залишається визначення кількісного складу збройних підрозділів УПА. Вітчизняні дослідники по-різному оцінюють їхню чисельність: від 30 до 200 тис. вояків у період найбільшого чисельного зростання навесні 1944 р. Така різниця в показниках визначається методикою проведення підрахунків та використання авторами тієї джерельної бази, яка підтверджує запропоновану ними концепцію. Суб'єктивний підхід, у більшості випадків, продиктований політичними вподобаннями.

У випадку належності авторів до ОУН спостерігається завищення чисельних показників, яке не обґрунтовується документально. Це характерно для праць, опублікованих представниками української діаспори, зокрема, П. Мірчука, М. Лебідя та ін. Вони обґрунтовують виключну роль ОУН в політичному житті населення західноукраїнських областей і покликані підтвердити тезу про масову підтримку українцями визвольного руху.

В працях сучасних українських істориків робляться спроби обґрунтувати власні підрахунки різноманітними радянськими джерелами (документи НКВС, КП(б)У), але кількісні показники значно відрізняються навіть у випадку використання авторами одних і тих самих документів. Різницю можна пояснити, по-перше, бажанням довести мінімальну чисельність УПА, яка не буде викликати жодних сумнівів у опонентів, а по-друге, позицію дослідників визначають політичні чинники (неоднозначне ставлення населення до проблеми ОУН-УПА, що призводить до заниження чисельного складу підрозділів). Запропонована розвідка покликана уточнити інформацію про чисельний склад УПА, хоч і не претендує на остаточне вирішення питання.

Перехід до збройної антинімецької боротьби для націоналістів був болісним і довготривалим. Рішення конференції ОУН-б, що проходила восени 1941 р., визначали тактико-стратегічні завдання організації на ближчий час. Вони передбачали перехід на нелегальне становище членів

ОУН, збереження нейтралітету щодо окупаційної влади, заборону вести відкриту антинімецьку пропаганду, використовувати всі можливості легальної роботи, готувати матеріальну та кадрову базу для загального повстання¹.

До середини 1942 р. керівництво бандерівської течії негативно ставилося до партизанських методів боротьби, вважаючи цей шлях безперспективним і шкідливим для визвольного руху. Це зафіксовано в листівці «Боротьба партизанів та наше ставлення до неї» (червень 1942 р.): «Ми ставимося до партизанки вороже і рішуче її поборюємо. Сталін і Сікорський хотіли вбити одним пострілом двох зайців: знешкодити німців і з німецькою допомогою розбити українців. Ми мусимо берегти наші сили [...] Наш шлях — це не партизанська війна кількох сотень чи навіть тисяч, а народна революція мільйонних мас України»². Пропозиції крайового проводу ПЗУЗ негайно розпочати формування бойових підрозділів на Волині викликали опір урядуючого провідника ОУН-б М. Лебідя.

Мельниківська організація теж негативно ставилась до ідеї збройної боротьби, тому що сподівалась на допомогу Німеччини у відродженні української державності. У пропагандистській листівці, датованій червнем 1941 р., прямо говорилося про союзницьке ставлення проводу ОУН-м до окупаційної влади: «Провід українських націоналістів певний, що майбутня співпраця України й Німеччини складеться в обопільній доброзичливості й пошані для добра обидвох народів»³. Мельниківці проголошували своєю метою створення держави між Дунаєм, Карпатами і Каспійським морем. За політичним устроєм вона повинна була нагадувати Німеччину і очолюватись «вождем нації» А. Мельником⁴.

Пасивність ОУН-м була наслідком пронімецької орієнтації та фізичного знищення більшості активістів у 1941 р. Це підтверджується й німецькими джерелами. Зокрема, у звіті начальника поліції безпеки і служби безпеки в Україні від 22 травня 1942 р. повідомлялося: «...В результаті затримання значної кількості мельниківців у Києві активність мельниківського руху далі не розвивається»⁵.

Часопис «Сурма» звинувачував бандерівців у вбивстві членів похідних груп, що рухалися на Волинь. Зокрема, на Сокальщині загинули Пукса, Мисковець, Шуйський, Шульга, провідник Волині О. Куц, крайовий провідник на західноукраїнських землях І. Мисик. Згадувалося про вбивство Сеника й М. Сціборського в Житомирі. Ці звинувачення ґрунтувалися на свідченнях очевидців і мали під собою підстави, не дивлячись на категоричне заперечення з боку керівництва ОУН-б⁶.

Втрати ОУН-м значно зросли із початком репресій окупаційної влади щодо українських націоналістів. Перші масові розстріли мельниківців розпочалися в грудні 1941 р. у Житомирі. В Києві загинули член центрального проводу Я. Чемеринський-Оршан, П. Олійник, І. Рогач, О. Теліга, М. Теліга, І. Кошик та багато інших активістів⁷.

Небезпека втратити ініціативу, другорядна позиція у визвольному русі та неприховане протистояння з бандерівською ОУН змусили організацію розпочати формування власних збройних підрозділів, хоча провід і надалі дотримувався тактики політичного «конструктивізму» і «довгодистанційності». На практиці це означало збереження нейтралітету щодо окупаційної влади та пасивність у справі підготовки національної революції на Україні⁸. Активізація мельниківців припала на серпень 1942 р. Теоретичною і практичною підготовкою воєнізованих формувань керував О. Кандиба («Ольжич»), який був призначений А. Мельником заступником голови ПУНу та головою проводу на українських землях. Відповідальним за проведення організаційної роботи у східних областях було призначено П. Онуфрика («Коник»), а західних — В. Штуля.⁹

Організацією військової роботи на території південної Волині доручено було займатися обласному бойовому коменданту О. Бабію («Білий»). Функції бойового коменданта Кременецького повіту виконував М. Данилюк («Блакитний»), Дубнівського — Р. Кивелюк («Ворон»). В ході практичної роботи зі створення бойових одиниць виникла проблема їх фактичного підпорядкування. Створена бойова сітка могла стати складовою частиною політичної сітки ОУН-м, що звузило б її соціальну базу. Формальна незалежність структури давала змогу залучати позапартійний загаль. Тому 19 серпня 1942 р. на організаційній нараді у Крем'янці було прийнято рішення про підпорядкування військового коменданта виключно військовому керівництву¹⁰.

Організаційні зусилля вищезгаданих бойових комендантів дали змогу створити нечисельні військові підрозділи на Крем'янецьчині, в Торчинському, Луцькому і Ківерцівському районах Волині. Домінуючої ролі у визвольному русі вони не відігравали і лише створювали ілюзію збройної боротьби ОУН-м проти окупаційної влади¹¹.

На думку автора, основною причиною формування бойових підрозділів ОУН-м стало бажання отримати підтримку з боку українського населення, і подолати імідж партії проницької орієнтації. Ймовірно, в планах організації передбачалося створення єдиного військового штабу з УПА-Б-Б і поступове підпорядкування бульбівських підрозділів проводу мельниківської

організації через контрольований командний склад. У разі реалізації задуму це дало б змогу заявити про себе окупаційній владі, як про силу, з якою слід рахуватися, й забезпечило б провідні позиції ОУН-м у визвольному русі.

До причин, які започаткували збройний опір ОУН-б, можна віднести негативне ставлення німецької влади до відродження української державності, масові арешти провідників організації, початок жорстокої окупаційної політики, активізацію польського націоналістичного підпілля та радянського партизанського руху.

В квітні 1942 р. на околицях Львова (4-5 км. від шосе Львів-Київ біля с. Яричів Новий) члени ОУН-б провели другу конференцію, присвячену аналізу ситуації та визначенню стратегії організації в нових умовах. На засіданні були присутні 10 осіб, серед яких: М. Лебідь (Максим Рубан), І. Климів (Легенда), Мирон (Орлик), Я. Старух (Синій), З. Матла (Дніпровий), Д. Клячківський (Клим Савур), М. Степняк (Сергій), Турманович (Юрко, Косар).¹²

Серед рішень цього зібрання основними стали: підтвердження законності Акту 30 червня 1941 р., визнання за ОУН-б монопольного права бути єдиним політичним центром визвольної боротьби, необхідності збройного опору окупаційній владі. Вкотре було підтверджено, що основним фронтом для ОУН-б залишається «фронт боротьби з московським імперіалізмом». Тому передбачалося створення союзу «поневолевених народів СРСР». Першим кроком у цьому напрямку мали стати домовленості з польською стороною про спільну боротьбу проти СРСР або забезпечення їхнього нейтралітету. Тобто, першочерговим стратегічним завданням стала підготовка до створення власних збройних сил та боротьба з радянськими партизанами. Така позиція ОУН-б визначала майбутню збройну боротьбу на два фронти: проти німецької окупаційної та радянської влади.¹³

Під час проведення конференції виникла конфліктна ситуація. Фактично йшлося про заколот, який очолив І. Климів, намагаючись заарештувати М. Лебідя та інших членів проводу й особисто очолити організацію. Причиною такої поведінки стала непоступлива позиція урядуючого провідника ОУН-б стосовно необхідності негайно розпочати формування збройних підрозділів на Волині (на цьому наполягав крайовий провід). Спроба виявилася невдалою, І. Климів був усунутий з посади організаційного референта і виведений із складу Центрального проводу.¹⁴

Крайовий провід на Північно-західних українських землях найбільш активно підтримував думку про необхідність збройної боротьби, адже ініціативу на Волині перехопив Т. Бульба (Боровець). Потрібно було негайно

повернути собі позицію лідера і готуватись до антинімецького виступу. Важливим чинником стало зростання чисельності радянських партизанських загонів на Волині. В разі відмови чи затягування початку антинімецької боротьби населення регіону могло їх підтримати, а це створювало загрозу втрати контролю над великими лісовими масивами (потенційними базами повстанських підрозділів) та звуження соціальної бази визвольного руху.

Членами Крайового проводу було підготовлено три основні тактичні концепції: 1) «мілітарна» — передбачала створення 300-тисячної армії та боротьбу проти радянської влади, яка буде ослаблена війною, одночасно підготовка революції поневолених народів СРСР; 2) «еміграційна» — базувалася на твердженні, що більшовики ще сильні і створення збройних загонів спровокує репресії та невинуваті втрати, тому необхідно вивести основний склад ОУН на еміграцію, обмежитись політичною боротьбою і дочекатися розпаду Радянського Союзу; 3) «визвольна» — пропонувала зайнятися створенням та розбудовою армії, яка з позиції сили дала б можливість впливати на політику європейських держав, демонструвати наміри, обороняти населення від сваволі та терору окупаційної влади, польського підпілля, червоних партизанів¹⁵. Не чекаючи рішення ЦП ОУН-б, крайовий провід ПЗУЗ почав самостійно реалізовувати «визвольну» концепцію на Волині, починаючи з весни 1942 р.

Г. Стародубець у дослідженні «ОУН(б) в українському національно-визвольному русі на Волині в роки Другої світової війни (1941–1943 рр.)» стверджує, що навесні 1942 р. ОУН-б була цілком лояльною до німецької окупаційної влади, посилаючись на спогади Р. Петренко, С. Мудрика-Мечника, Є. Стахіва, які пояснюють пасивність організації внутрішньопартійною неузгодженістю у питанні необхідності антинімецької боротьби¹⁶. Ця теза може бути вірною лише у випадку визначення позиції представників Центрального проводу ОУН-б. Стосовно Волинського проводу вона не відповідає дійсності. Згідно німецьких документів, вже в травні 1942 р. спостерігалася активізація бандерівської організації в справі творення збройних підрозділів на Волині, проведення військової підготовки кадрів, антинімецької пропаганди, саботажу розпоряджень окупаційної адміністрації. В донесенні начальника поліції і служби СД від 22 травня 1942 р. наголошувалося, що на Волині бандерівці активно готуються до національної революції, характер їхньої діяльності носить антинімецький характер, основою для майбутньої української армії може стати українська поліція та міліція, де проводиться активна пропагандистська робота,

здійснюється військовий вишкіл у нелегальних школах. Згадується одна з них розташована в Клевані, де у кінці 1941 р. проходили спецпідготовку 25 осіб¹⁷.

Волинські реалії відрізнялися від галицьких більш жорстоким окупаційним режимом, наявністю збройних загонів Т. Бульби (Боровця), який задекларував власну боротьбу, як антинімецьку, і здобував дедалі більшу прихильність населення поширенням впливу червоних партизанів. Ці фактори стимулювали КП ПЗУЗ до початку активних дій. В 1942 р. на Волині формуються збройні підрозділи ОУН-б, які були схожі на стихійно створені групи самооборони. Для надання організованості цьому руху, відповідно до рішення військової конференції, проведеної на початку грудня 1942 р. у Львові, крайовому провідникові Д. Клячківському доручено зайнятися створенням військових відділів на Волині-Поліссі. Вибір регіону був не випадковим, адже, окрім сприятливих природних умов, населення вже було втягнуто до збройної боротьби в лавах Поліської січі, підтримувало ОУН і зазнавало репресій з боку окупаційної влади (знищено село Кортеліси на Ковельщині, масові розстріли в Цумані й Клобочині на Луччині та ін.), тероризувалося польським підпіллям. Це був етап створення самооборонних кушових відділів (СКВ). Основу цих загонів складали члени ОУН-б та симпатичні з місцевого населення. Поряд із цим здійснювалися і мобілізаційні заходи, організовувались старшинські та підстаршинські курси, нагромаджувалась зброя, закладалися бази продовольства, будувалися бункери та криївки¹⁸.

Восени 1942 р. крайовий провід ПЗУЗ звернувся до проводу ОУН-б із пропозицією розширити самооборонні кушові відділи до рівня мобільних збройних відділів, які могли б оперативно переміщуватися в ті райони, де була потреба. Для налагодження цієї роботи було направлено поручника В. Івахіва («Сонар», «Сом»), що був до цього часу командиром підпільної підстаршинської школи в Помор'ях. Восени 1942 р. з найкраще вишколених вояків самооборонних відділів Сарненщини було створено перший військовий підрозділ ОУН-б.¹⁹

Дискусійним питанням залишається дата створення загону. На думку М. Лебідя — це грудень 1942 р. Л. Шанковський вважає, що це осінь 1942 р. Волинський дослідник В. Дмитрук зазначає, що перший відділ було сформовано 14 жовтня 1942 р. на чолі з С. Качинським («Остапом»), а наступний — через кілька днів під командуванням І. Перегійняка («Довбешки», «Коробки»), згодом в районі Колок-Степань (командир «Ярема»), в Пустомитівських лісах («Дорош») і на Крем'яччині (командир «Крук»). Автор

схиляється до останньої версії, оскільки вона частково підтверджується німецькими документами, в яких зазначено, що 16 жовтня 1942 р. українські націоналісти зібрали велике збройне формування в районі Сарн, та наказом генерала Т. Чупринки від 14 жовтня 1947 р., в якому говорилося: «Минає п'ять років з того часу, як член ОУН Остап почав на Поліссі організовувати збройні групи для боротьби з окупантами України. Маленькі ці групки, борючись рівночасно з німцями й більшовицькими партизанами, дали початок новим формам революційно-визвольного руху — Українській Повстанській Армії»²⁰.

Перемога радянських військ під Сталінградом, а відтак — активізація партизанських загонів, які прибули з Білорусії і намагалися взяти під свій контроль територію Волині, діяльність польських формувань АК, загострення стосунків між польськими колоністами і українцями стали тими суспільно-політичними і військовими факторами зими 1942–1943 рр., які прискорили рішення проводу ОУН-б перейти до підготовки збройного виступу. Ініціатива крайового проводу ПЗУЗ була підтримана тодішнім «урядуючим» провідником ОУН-б М. Лебедем («Максим Рубан») і оприлюднена в спеціальному зверненні. Гостро постало питання про необхідність об'єднання націоналістичних сил в умовах боротьби на два фронти. Серед потенційних союзників були загоони Т. Бульби-Боровця, підрозділи ОУН-м, сформовані на південній Крем'янецьчині під керівництвом поручника Блакитного, Володимирщині — під командуванням поручника Білого, на Рівненщині — під командуванням поручника Волинця та загоони під проводом Т. Басюка (родом з с. Борецьки Лановецького району Тернопільської області), який діяв на південній Крем'янецьчині, головним чином у Лановецькому районі²¹.

Щодо останнього, то за своїми політичними переконаннями Т. Басюк належав радше до демократичного табору, оскільки був прихильником відродження УНР. Саме тому його загін певний час діяв, як самостійна бойова одиниця. Серед організаторів підрозділу слід назвати і «Доктора Славіна» (ім'я встановити не вдалося) — жителя одного із сіл Дамонецького району Тернопільської області. Ці молоді люди (віком 28 і 24 роки відповідно) сформували бойовий підрозділ чисельністю близько 80 осіб і напали на невеликі німецькі гарнізони, захоплюючи зброю, амуніцію і продовольство. Т. Басюк виробив власну політичну концепцію, близьку до бульбівської, і гучно назвав свій підрозділ Фронтом Української революції. Штаб підрозділу знаходився неподалік від сіл Червоне і Шпиколоси (Крем'янецький район Тернопільської області). Сюди було

перевезено викрадену у Крем'янці типографію разом з кількома її співробітниками і налагоджено випуск листівок, у яких ФУРівці називали себе українськими націоналістами, закликали населення до боротьби проти німців і наголошували, що створили організацію і загін для боротьби з окупантами²².

Таким чином, саме події, які відбувалися на Волині та Поліссі, стимулювали керівництво організації остаточно визначитись у питанні збройного опору окупаційній владі. Переломним моментом стала III конференція ОУН-б, яка проходила 17–21 лютого 1943 р. поблизу Олеська. В ній взяли участь 8 осіб: М. Лебідь, Р. Шухевич, В. Охримович, «Гармаш», «Косар», З. Матла, «Петро», М. Степняк²³. Основним рішенням стало визнання необхідності активних дій, хоча тактичні аспекти викликали бурхливу дискусію. Крайовий провідник ОУН на західноукраїнських землях М. Степаняк («Дмитро Дмитрів», «Сергій») пропонував об'єднати зусилля з іншими націоналістичними силами і організувати антинімецьке повстання, створивши коаліційний уряд. Однак перемогла позиція крайового провідника ПЗУЗ Д. Клячківського і військового референта проводу Р. Шухевича про необхідність спрямувати всі зусилля на боротьбу проти червоних партизанів та поляків, а по відношенню до німців зайняти позицію самооборони. В будь-якому випадку діяльність бандерівської організації значно активізувалась²⁴.

Підготовлена заздалегідь матеріальна база, нагромаджені запаси зброї робили можливим початок формування повстанської армії. Згідно з німецькими джерелами (оприлюднені А. Кентієм²⁵) у березні 1943 р. в розпорядженні бандерівської організації було близько 15 тис. гвинтівок, 1 550 пістолетів, 45 тис. гранат. Особовий склад вже існуючих на Волині підрозділів планувалося поповнити в першу чергу за рахунок активних членів ОУН-б, які служили в лавах української поліції, та шляхом проведення мобілізації місцевого українського населення. Поштовхом до активних дій став таємний наказ Центрального проводу ОУН-б від 20 березня 1943 р. про негайний перехід у лісові масиви та приєднання до повстанських загонів поліційних підрозділів дислокованих на Волині і Поліссі.²⁶ Вже наступного тижня Луцьк залишила районна та частина обласної поліції — всього 182 особи зі зброєю під командуванням «Рубашенка» (С. Коваль). Із м. Матієва комендант поліції «Лисий» (І. Климчак) вивів близько 200 озброєних людей. Аналогічна картина спостерігалася в інших районах Волині, а також в окремих місцевостях Галичини. Поліцією, що дислокувалася в Горохові, було захоплено місто, звільнено в'язнів з

тюрми та концтабору. Ковельська поліція в період 20–30 березня 1943 р. перейшла до УПА. 20 березня 1943 р. в містечку Бережці Крем'янецького району місцева поліція знищила німецький гарнізон (10 осіб) і перейшла на нелегальне становище, приєднавшись до повстанських загонів²⁷. Спроби запобігти таким діям призвели до збройних сутичок з німцями, але зупинити процес формування підрозділів УПА їм не вдалось. Загальна чисельність повстанських частин поповнилась 4–5 тис. добре озброєних та вишколених вояків²⁸.

Підтверджують інформацію про активне формування української національної армії в цей період і радянські джерела. Зокрема в спецповідомленні керівника УШПР Т. Строкача про діяльність українських націоналістів на окупованій території зазначено: «Отримано Українським штабом партизанського руху розвіддані про діяльність українських націоналістів за останній час відзначають великий рух націоналістів в районах Ковель, Голоби, Колки, Рожище, Маневичі (Волинської та Ровенської областей). Штаб українських націоналістів, прихильників Бандери [...] в двадцятих числах березня місяця ц. р. вислав вказівку про формування української національної армії за рахунок поліцейських, козаків і місцевих українців бандерівського та бульбівського спрямувань [...] Німецьке командування, дізнавшись про вказівки бандерівського штабу почало роззброювати, проводити арешти і розстріли української поліції. В. с. Павурин Маневичького району, Волинська область, поліція двох постерунків арештована і розстріляна. При спробі німців роззброїти поліцію в м. Ковель, останні вступили з німцями у бій. Вбито 18 осіб німців.

Поліцією звільнені всі заарештовані, а табори трудовинності розпущені»²⁹. Серед основних місць дислокації загонів українських націоналістів визначалися Волинський і Свинарський ліси. Саме в цьому напрямку відбувався рух поліційних підрозділів та цивільних осіб. Партизанський загін Шитова, що рухався з с. Косинки кожної ночі зустрічав групи по 50, 150 і навіть 400 осіб.

Процес формування збройних відділів ОУН у перші місяці відбувався швидко і масово. Підрозділи об'єднувалися в сотні, загони, групи. Наприкінці весни 1943 р. вже існували відносно великі повстанські формування чисельністю 500–800 вояків.

Ставши на шлях творення власної повстанської армії, бандерівське керівництво мусило визначити своє ставлення до загонів УПА — Поліська січ Т. Бульби-Боровця, адже вони намагалися опанувати територію Волині. Результатом зустрічей, про які йшлося вище, стали домовленості про

можливість об'єднання та спільну назву збройних підрозділів — УПА. Однак, небажання визнати ОУН-б єдиним проводом українського народу призвело до протистояння і намагань з боку бандерівської організації силою приєднати бульбівські та мельниківські загони.

Впродовж березня—квітня 1943 р. відбулося об'єднання збройних відділів ОУН-б і колишніх поліцейських підрозділів в єдину військову структуру-УПА під керівництвом Головної команди (ГК УПА). В травні 1943 р. її очолив військовий референт проводу ОУН-б на ПЗУЗ В. Івахів («Сом», «Сонар»), а після його загибелі (13 травня 1943 р. біля с. Деражне на Рівненщині) — крайовий провідник Д. Клячківський («Охрім», «Клим Савур»). Військовим штабом, впродовж весни—зими 1943 р., керував В. Сидор, а потім — Л. Ступницький («Гончаренко»)³⁰.

Збільшення чисельності особового складу військових підрозділів відбувалося надзвичайно швидко. Якщо в квітні 1943 р. нараховувалося близько 10 тис. повстанців, то в червні 1943 р. — 20 тис. вояків (саме таку кількість визначив Т. Строкач у доповідній записці, адресованій М. Хрущову і датованій 15 вересня 1943 р.)³¹ Очевидно, така динаміка пов'язана з процесом примусового приєднання загонів Т. Бульби (Боровця) та ОУН-м до УПА. На нашу думку, восени 1943 р. кількісний склад УПА зріс до 30–40 тис. за рахунок формувань з представників інших національностей (звільнених радянських військовополонених). Велику кількість неукраїнського складу повстанців відзначали у звітах й партизанські командири. Зокрема, О. Сабуров 15 лютого 1944 р. доповідав УШПР, що 40% вояків УПА не є українцями. Серед них називалися інгуші, осетини, черкеси, татари і навіть росіяни³². Що ж до українського складу повстанської армії, то, згідно зі свідченнями одного з командирів УПА Є. Басюка («Чорноморець»), станом на 1944 р. галичани становили 60%, волиняни і поліщуки — 30%, наддніпрянці — 10%³³.

Загальна чисельність УПА в період 1944–1945 рр. досі не встановлена. Дослідник із США П. Содоль називає цифру 25-30 тис. вояків у 1944 р. Такої думки дотримувався і А. Кентій. Головний командир УПА В. Кук стверджував, що ця чисельність складала понад 100 тис. повстанців, П. Мірчук — більше 200 тис.³⁴

Точаться суперечки і навколо кількісного складу територіальних військових одиниць УПА. А. Кентій визначає його для УПА-Північ у межах від 12 до 16 тис. в 1944 р. Його підрахунки частково підтверджуються показами заарештованого восени 1944 р. Є. Басюка (начальник штабу з'єднання УПА-Схід «Холодний Яр»), який свідчив про існування 12–13 тис. вояків

(за відомостями станом на червень 1944 р.). Далі в документі йшлося про 50 тис. втрати УПА-Північ з лютого по червень 1944 р. та наявність 82 тис. вояків у складі УПА-Захід³⁵. На думку автора, кількість, визначена А. Кен-тієм, значно занижена і могла відповідати дійсності лише наприкінці 1945 р. Підставу для корегування кількісного складу УПА-Північ дають інші радянські документи. Зокрема, у звітній доповіді секретаря обкому КП(б)У «Про боротьбу з бандами Українсько-німецькими націоналістами в Ровенській області» за період з лютого 1944 р. по лютий 1945 р. в області було проведено 2 109 чекістсько-військових операцій, в результаті яких було знищено 45 великих «бандформувань» УПА та 83 боївки СБ ОУН. Далі в документі наводиться кількість убитих та заарештованих повстанців, а саме: втрати УПА — 15 298 вояків убито, 18 066 — заарештовано, 6 913 — з'явилося з повинною. Таким чином, загальна кількість втрат підрозділів УПА-Північ, які діяли в межах Рівненської області, лише за один рік складала 40 277 вояків³⁶.

Статистика Волинської області виглядає скромніше. Станом на 13 вересня 1944 р. було вбито більше 2 000 вояків УПА, заарештовано 2 100 вояків, здалося владі 1 200 вояків. Загальна кількість втрат складала близько 5 300 повстанців.³⁷ В інформації першого секретаря Волинського обкому КП(б)У М. Профатілова, озвученій на засіданні пленуму Волинського обкому КП(б)У 31 жовтня 1945 р., кількість втрат ОУН і УПА станом на 20 жовтня 1945 р. складала 30 262 особи, з яких убито 8 684 особи, заарештовано та захоплено в полон 8 499 осіб, затримано членів ОУН 1 948 осіб, банд посібників 2 661, з'явилося з повинною 8 470 осіб. Загалом ліквідовано 148 підрозділів та груп УПА, залишилося знищити 430 підрозділів та 27 боївок.

Отже, за неповними даними лише з двох областей, де діяла УПА-Північ, її втрати у боях з підрозділами Червоної армії та НКВС наприкінці 1945 р. становили 70 539 вояків. Таким чином, кількісний склад цих формувань в 1944 р. повинен був налічувати більше 70 тис. вояків. Правильність таких підрахунків підтверджується і німецькими джерелами, які нараховують близько 90 тис. вояків УПА станом на літо 1944 р.³⁸

М. Хрущов у листі до Й. Сталіна (датованому червнем 1945 р.) наводить наступні дані: «За період від дня звільнення західних областей від німецьких загарбників до 1 червня 1945 року було вбито бандитів — 90 275, взято в полон — 93 610 і з'явилося з повинною — 40 395».³⁹ Тобто, загальна кількість втрат становила 224 280 осіб.

В листі М. Підгорного до ЦК КПРС, датованого 25 вересням 1956 р., загальні втрати українських націоналістів за період 1944–1945 рр. визначені

в кількості — 150 тис. убитими, 103 тис. арештованими, 203 тис. членів їхніх родин вислано до Сибіру. Тобто, більше 253 тис. осіб. Невідповідність даних та величезні кількісні показники викликають сумніви у вітчизняних істориків щодо їх достовірності. На думку автора, це могло бути наслідком уточнення статистики силових відомств, задіяних у ліквідації ОУН і УПА, або бажання М. Підгорного підкреслити визначну роль і особисті заслуги М. Хрущова, а в його особі й Компартії України, у боротьбі з українським націоналізмом. Адже, чим більшою була загроза відновленню радянської влади та суверенізації України, тим вагомішою видається заслуга нового лідера СРСР в її ліквідації.

Таким чином, є підстави вважати, що загальна чисельність УПА складала близько 150 тис. вояків навесні 1944 р., з яких УПА-Північ налічувала близько 70 тис., а УПА-Захід більше 80 тис. осіб. Не викликає сумнівів і теза про масовий характер національно-визвольного руху на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни.

¹ Державний архів Служби безпеки України (далі — ДА СБУ). — Ф. 13. — Спр. 327. — Т. 4. — Арк.1–3.

² Державний архів Волинської області (далі — Держархів Волинської області). — Ф. 1021. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 1, 3, 24.

³ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України). — Ф. 3833. — Оп.1. — Спр. 87. — Арк. 2.

⁴ Україна в Другій світовій війні у документах: Зб. німецьких архівних матеріалів. — Т. 1. / Збирач та упорядник В.Косик. — Львів: 1997. — С. 38–49.

⁵ Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). — Ф. 1. — Оп.22. — Спр. 76. — Арк. 12.

⁶ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 77. — Арк. 36–37.

⁷ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 77. — Арк. 37.

⁸ Держархів Волинської області. — Ф. 1021. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 22.

⁹ ДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 5. — Арк. 194.

¹⁰ Данилюк М. Повстанський записник. / М. Данилюк. — К.: 1993. — С. 60.

¹¹ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 124. — Арк. 11.

¹² ДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 327. — Т. 4. — Арк. 16.

¹³ Державний архів Рівненської області (далі — Держархів Рівненської області). — Ф.Р.-30. — Оп. 2. — Спр. 1. — Арк. 13, 28–30, 48–52.

¹⁴ ДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 327. — Т. 4. — Арк. 19.

¹⁵ Кентій А. «Двофронтова» боротьба УПА (1943- перша половина 1944 рр.) // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси. / За ред. С. Кульчицького. К.: 2005. — С. 161.

¹⁶ Літопис Української Повстанської Армії. У 46 т. — Т. 24. // Ідея і чин: Орган провладу ОУН, 1942–1946: передрук підпільного журналу / Від. ред. Євген Штендера; співред. Юрій Маївський. — Торонто-Львів: 1995. — 592 с.; Мечник С. Шляхами підпілля революційної ОУН. Причинки до історії / С. Мечник. — Львів: «Фелікс ЛТД», 1997. — 144 с.; Стахів Є. Крізь тюрми, підпілля й кордони: повість мого життя / Євген Стахів. — К.: «Рада», 1995. — 318 с.

¹⁷ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп.22. — Спр. 76. — Арк. 8–9.

¹⁸ Коваль М. Україна в Другій світовій і Великій вітчизняній війнах (1939–1945 рр.) / М.В. Коваль. — К.: 1999. — С. 152.

¹⁹ Історія українського війська 1917–1995. / В. Гриневич, Л. Гриневич, Б. Якимович та ін. / Упорядник Я. Шашкевич. — Львів: 1996. — С. 509.

²⁰ Дмитрук В. Вони боролися за волю України. У 3 т. — Т. 3. / Участь ОУН і УПА у національно-визвольній боротьбі українського народу в 1941-1956 рр. за матеріалами Волині і Полісся / В.Г. Дмитрук. — Луцьк: Вид. обласна друкарня, 2006. — С. 68; Патриляк І.К. До питання про внесок ОУН та УПА у боротьбу проти нацистських окупантів на території України // УДЖ. — 2004. — № 5. — С. 87.

²¹ Михальчук В. На грані двох світів (До громадського профілю Тимоша Басюка-Яворенка) // Самостійна Україна. — 2000. — Січень-березень. — С. 42–50.

²² ДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 6. — Арк. 67–68.; Держархів Тернопільської області. — Ф. 3432. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 1.

²³ ДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 327. — Т. 4. — Арк. 17.

²⁴ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 102. — Арк. 1–6.

²⁵ Кентій А. Українська повстанська армія в 1942–1943 рр. — К.: 1999. — 287 с.

²⁶ ЦДАГО України. — Ф.62. — Оп.1. — Спр. 253. — Арк. 62.

²⁷ Держархів Тернопільської області. — Ф. 3432. — Оп.1. — Спр. 6. — Арк.2.

²⁸ Кентій А. «Двофронтова» боротьба УПА (1943 — перша половина 1944 рр.) // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси. / За ред. С. Кульчицького. — К.: 2005. — С. 165.

²⁹ ЦДАГО України. — Ф. 62. — Оп. 1. — Спр. 220. — Арк. 25–27.

³⁰ Кентій А. «Двофронтова» боротьба УПА (1943 — перша половина 1944 рр.) // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси. / За ред. С. Кульчицького. — К.: 2005. — С. 168.

³¹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 23. — Спр. 523. — Арк. 92.

³² ЦДАГО України. — Ф. 62. — Оп. 1. — Спр. 263. — Арк. 251.

³³ ДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 4. — Арк. 63.

³⁴ Кентій А. Нарис боротьби ОУН-УПА в Україні (1946–1956 рр.). — К.: Інститут історії України НАН України, 1999. — С. 83.; Соболев П. Українська Повстанська Армія. 1943-1949. Довідник. — Ч. 1. — Нью-Йорк: 1994. — С. 48.

³⁵ Кентій А. Українська повстанська армія в 1944–1945 рр. — К.: Інститут історії України НАН України. 1999. — С. 77–78.

³⁶ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп.23. — Спр. 923. — Арк. 11–16.

³⁷ Там само. — Спр. 922. — Арк. 19.

³⁸ Літопис Української Повстанської Армії. У 46 т. — Т. 5. // Волинь і Полісся: німецька окупація. Кн. 3: Спомини учасників. / Документи і матеріали. / Від. ред. Євген Штендера; співред. П. Потічний. — Торонто: 1984. — С. 218.

³⁹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 22. — Спр. 861. — Арк. 6.